

³⁴ Рославский А. Указ. соч. – С. 527.

³⁵ Де-Пуле М. П. Указ. соч. – С. 89.

³⁶ Там же.

³⁷ Ковалевский М. Мое научное и литературное скитальчество // Русская мысль. – 1895. – Кн. 1. – С. 63-64.

³⁸ Костомаров Н. И. Литературное наследие... – С. 22.

³⁹ Там же.

⁴⁰ Де-Пуле М. П. Указ. соч. – С. 93.

Резюме

Кулікова Г. С. М. М. Лунін як викладач всесвітньої історії Харківського університету.

Життя та діяльність видатного історика Харківського університету М. М. Луніна ще не знайшли належного висвітлення в літературі. У статті на основі спогадів, архівних та опублікованих джерел розглядається викладання М. М. Луніним всесвітньої історії, його внесок в розвиток історичної науки в Харківському університеті. У статті розглядається один з аспектів його багатогранної діяльності: викладання ним всесвітньої історії у Харківському університеті.

Олянич В. В.

ПРИВАТНО-ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ТИП СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УСРР 1920-х РОКІВ: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Соціально-економічні відносини в Україні періоду НЕПу були і залишаються пріоритетним напрямком науково-історичних досліджень, починаючи з 1920-х років, позаяк селянське господарство, яке називали тоді дрібнотоварним, було основним виробником сільськогосподарської продукції та сировини, тобто створювало матеріальну базу для функціонування суспільства, а з другого боку представляло унікальний соціум. Історико-економічна наука має велику низку праць, особливо у 1920-х роках, присвячених різним галузям організаційно-виробничої діяльності селянського двору, котрий був суб'єктом соціально-правових відносин, а також об'єктом впливу державних органів влади.

Прикладний характер статистично-економічних досліджень, які відбувалися у 1920-х роках під керівництвом відповідних підрозділів ЦСУ УСРР або Народного комісаріату фінансів, мав на меті виявлення соціально-економічного типу селянського господарства, уточнення його матеріально-побутового стану, бюджету селянської родини, наявності робочої та продуктивної худоби, визначення хлібофуражного балансу, товарності, а не вивчення соціальної історії, хоча її регіональні аспекти висвітлювалися. Фінансово-податкові органи займалися обстеженням фінансово-господарських можливостей потенційних платників податку, розбудови економічних основ бюджетної політики радянської влади, відтак проводили вибіркові дослідження, залучаючи фахівців, їхні розробки мають важливе науково-пізнавальне значення, позаяк, крім політико-ідеологічної класифікації селянських господарств (бідняк, середняк, куркуль), вони зафіксували методологію аналізу та концепції, притаманні для непівської доби. Важливо з'ясувати мотиваційні чинники теоретичних інтерпретацій селянських господарств.

На початку 1920-х років відбулися радикальні зміни соціально-економічних відносин в сільському господарстві: передача сільськогосподарських земель у трудове користування селян за зрівняльним принципом, натуралізація виробництва, «осереднячення» селянських господарств, ослаблення ринкових відносин. Отже, враховуючи ці фактори, говорити про капіталістичне підприємництво в напіврадянському селі важко. В той же час на селі діяло приватне селянське підприємництво.

Історико-економічна література 1920-х років про розвиток сільського господарства репрезентувала типову парадигму висвітлення, тобто розгляд проблем шляхом науково-теоретичного та політичного обґрунтування кооперативної, колективної та приватної форм, відтак і перспектив його розвитку. Досліджуючи їх, необхідно мати на увазі значно ширший діапазон соціально-економічних відносин, тому що селянське приватне підприємництво це не лише теоретична категорія, а передусім історична форма суспільного розвитку, уклад життя. Він вирізнявся сезонним характером, циклічними фазами сільськогосподарського виробництва.

Висвітлення селянства та його приватногосподарської діяльності має бути системним. Якщо оцінювати радянську історіографію, яка мала певні досягнення та упущення, то вона була побудована

на формаційно-класовій парадигмі тлумачення селянського господарства, відтак ключовим поняттям стало визначення - дрібнотоварне або капіталістичне виробництво. Але в 1920-х роках існували і інші тлумачення селянського господарства. Так, представники організаційно-виробничої школи, яку ототожнюють з іменем О. Чаєнова, розглядали селянське господарство як сімейно-трудове підприємство, а селянин був дрібним сільськогосподарським виробником, котрий використовував власний реманент і працю членів сім'ї, діяльність яких була спрямована на задоволення споживчих потреб, а також на виконання різних державних повинностей. Для них селянське господарство 1920-х роках було сімейно-трудоим об'єднанням, а з іншого боку і сільськогосподарським приватним підприємством. Господарство, тобто організаційно-виробничі турботи, пов'язані з утриманням худоби, виготовленням реманенту, одягу, взуття, організацією праці на землі, забезпечувало споживчі потреби сім'ї та оплату різних податків.

Селянський двір в українському селі був своєрідним паспортом, крім суто майнових відносин, зафіксованих традиційним статусом самоорганізації селянського суспільства. Він був своєрідною надбудовою, яка регулювала відносини власності, розподілу і споживання. Використання найму робочої сили чи орендних відносин, які переважна більшість авторів 1920-х років, вважали ознаками капіталістичної підприємливості селянського господарства, свідчили про матеріально-економічні можливості двору (стан землеробства і тваринництва, наявність худоби (робочої і продуктивної), реманент, а з другого боку про певні проблеми з організацією праці, з труднощістю сільськогосподарських робіт, особливо в галузі деяких видів технічних культур (виробництво хмелю, цукрових буряків), які вимагали додаткової робочої сили.

Приватне селянське господарство, яке у багатьох випадках мало протягом 1920-х років фермерські ознаки, дотримувалося багатогалузевого принципу розвитку, але віддавало перевагу зерновому напрямку, особливо в умовах НЕПу, коли держава частково стимулювала виробництво зернових культур, надаючи кредити, матеріально-технічне забезпечення безпосередніх виробників сільгосппродукції, податкові пільги, організовуючи її легальний збут через кооперативну мережу. Можна припустити, що сімейне фермерське господарство, яке спеціалізувалося на виробництві зерна

або продукції тваринництва, працювало не для збагачення, а заради матеріального забезпечення родини. Соціально-економічна диференціація селянства, яку у 1920-х роках висвітлювали з формаційно-класового підходу, засвідчувала не антагоністичні відносини, тому що суб'єктами виступали конкретні двори, інколи батько і син, які також користувалися орендною формою, але не були "експлуаторами". Нерівномірність соціально-економічного розвитку селянських господарств, яка була зумовлена низкою факторів, які потребують окремого дослідження, віддзеркалювала різні стартові можливості селян для підприємницької діяльності. Якщо сімейне господарство реалізовувало свою продукцію на ринку, тобто ставало суб'єктом товарно-грошових відносин, то це не означало, що воно належало до капіталістичного типу, позаяк були різні фактори швидкої реалізації продукції (необхідність внесення податку, виконання державних повинностей, повернення кредиту тощо).

Історико-економічна література 1920-х років характеризується наявністю ґрунтовних досліджень соціальних відносин на селі, особливо щодо визначення типу господарств, їх кількості, майнових характеристик. Наприклад, А. Хрящева, аналізуючи економічне становище селянських господарств, відокремила дві групи, що мали безпосереднє відношення до фермерського типу: заможні селяни та «велико-експлуаторське господарство». Для першої групи, на її думку, була характерна наявність великої кількості працездатних членів селянського господарства, двоє або троє коней, двоє чи троє корів, дрібної худоби та угідь вище середньої норми по району. Цей тип господарств мав тісний контакт з ринком: продавали худобу, торгували сільськогосподарською продукцією. За сприятливої ринкової ситуації вони, на думку А. Хрящевої, ставали не лише високотоварними, а також набували ознак «підприємств капіталістичного типу» (використання наймані робочої сили, наявність промислових закладів). Вірогідність масового «переродження» цієї групи господарств, як слушно зауважувала дослідниця, була незначною з декількох причин: їх нестримного економічного дроблення на менші господарства, слабкого розвитку промислових підприємств. Селянські господарства подібного типу характеризувалися високою питомою вагою внутрішнього споживання. Приватно-селянські господарства «експлуаторського типу», якщо проаналізувати її роботу, мали досить виразні економічні ознаки:

наявність значної кількості робочої та продуктивної худоби, найманих робітників, промислових або торгових закладів, оренди землі. Капіталістичне нагромадження в таких господарствах, за ознакою А. Хрящевої, відбувалося активно, тому що доходи вилучалися їхніми власниками «з землі, засобів виробництва, кредиту, промислових і торгових підприємств», їхня господарська діяльність не обмежувалася територіальними кордонами села, а поширювалася на міста. Такого висновку вона дійшла у 1926 р. Якщо в землеробстві відсутня приватна власність, а поземельні відносини характеризуються за іншими ознаками (наявність їдців тощо), наголошувала тоді А. І. Хрящева, то і немає економічних основ для глибокої диференціації серед селянства, відтак і розвитку куркульства². З іншого боку «куркульські операції» на її думку, міг взяти на себе «торговий капітал», котрий не мав безпосереднього відношення до землеробства, тому капіталістичні тенденції виявляли себе у лихварстві, в торгівлі, але це дещо інший тип приватнопідприємницької діяльності.

Для В. Сараб'янова, котрий вивчав соціально-економічну типологію селянських господарств, вони мали ознаки докапіталістичних і дрібнотоварних. Першу групу становило дрібнокустарне виробництво, а також господарства селян, що виробляли продукцію «для продажу», а не для «вилучення прибутку». Кустарні промисли представляли особливий тип дрібних товаровиробників. До категорії «дрібнотоварних» ним були віднесені господарства так званого докапіталістичного укладу, тобто бідняцько-селянська група. "Селянин-непман", судячи з аргументації В.Сараб'янова, це передусім власник знарядь і засобів виробництва, але не кожен з них був «експлуататором». За такою класифікацією до групи «сільських буржуа» він відносив і селян - середняків, які були власниками, але не створювали додаткової вартості³. Методологія цього дослідника віддзеркалювала вульгарні принципи формаційного підходу, досить поширені у 1920-х роках серед радянської економічної науки, а тим більше серед партійно-радянської номенклатури.

Для статистичних установ визначальними були соціальні відносини суб'єктів господарювання, а не просто відношення між засобами виробництва та робочою силою. Так, Г. Раєвич підкреслював, що для капіталістичних тенденцій у сільському господарстві УСРР мали сприятливі передумови, але значно більше факторів їх стримування:

націоналізація землі, регулювання оренди і найманої праці, податки, низький рівень продуктивних сил в сільському господарстві, несприятлива цінова політика⁴. Він спростовував тезу А. Гайстера про "капіталістичність" селянських господарств, відокремлюючи його дрібнотоварність, але не запропонував іншої парадигми. Не вирізнялася новизною і точка зору М. Вольфсона, котрий розглядав «дрібне трудове господарство» (виробництво продукції власними силами) та «приватнокапіталістичне» (з використанням найманої робочої сили, одержання прибутку, додаткової вартості)⁵; тобто деякі ознаки підприємницького типу, але без критичного аналізу джерел, віддзеркалюючи концептуальні засади панівної більшовицької ідеології. Марксистською фразеологією вирізнялася монографія Ю. Ларіна, у якій він засвідчив «існування в селі буржуазно-підприємницького (куркульського) господарства»⁶, тобто констатував факт підприємницької діяльності селян. Ним була запропонована оригінальна методика класифікації так званих куркульських господарств. Зазначимо, що він був єдиним серед більшовиків-теоретиків, хто розглядав селянські господарства за типом їхньої підприємницької діяльності. На його переконання у 1920-х роках існувало чотири типи селян-підприємців: «куркуль-виробник», що за допомогою найманої праці займався виробництвом з підприємницькою метою (продаж товару на ринкові) та використанням найманої робочої сили; «куркуль-скупщик» (скуповує в бідняків та середняків продукцію їхніх господарств для реалізації на ринкові), «куркуль-торговець» (займається торгівлею промтоварами та продажем продукції кустарів), «куркуль-лихвар» (здає в оренду знаряддя праці, робочу худобу), маючи з того прибуток⁷. Ю. Ларін дав також оцінку і середнякові, якого вважав «куркулем в потенції», тому що він потенційно належав до приватнокапіталістичного типу. Перша і третя категорії, за його підрахунками, налічувала близько 800 тисяч господарств⁸. Ларінське тлумачення селянських господарств не завжди відповідало їх реальним соціально-економічним ознакам, а терміни «непмани», «непманська буржуазія», використані ним, мали переважно політикоекономічне звучання. Майновий поділ селянських господарств розглядався ним з точки зору становлення на селі «капіталістичних підприємців». Власне такої концепції дотримувалися Л. Крицман, А. Гайстер, А. Азизян, друкуючи свої статті в періодичних фахових виданнях⁹.

Теоретиками фермерського типу селянського господарства в 1920-х рр слід визнати - В. Качинського та А. Хрящеву, які першими застосували тлумачення «фермер» стосовно українських селянських господарств, а також обґрунтували їх соціально-економічні ознаки. Зокрема, В. Качинський, аналізуючи розвиток зернового господарства південних регіонів України, дійшов висновку про існування «дрібноселянського фермерського капіталізму», «фермерських господарств — дрібних і середніх»¹⁰. Він першим звернув увагу на катастрофічні соціально-економічні наслідки жовтневого перевороту для сільського господарства. Скасування приватної власності і ліквідація поміщицьких господарств, на його глибоке переконання, зруйнувала старий тип сільськогосподарського виробництва, пришвидшили його натуралізацію, тобто зростання частки внутрішнього споживання¹¹.

Нерівномірність економічного розвитку селянських господарств, про яку у 1920-х роках писали Л. Крицман, М. Левенштам, Е. Терлецький, О. Подвінський¹², стала для них аргументом доказу неефективності функціонування організаційних форм дрібнотоварного виробництва, відтак необхідності кооперування та колективізації селянських господарств. Ніхто не звертав увагу на їх внутрішню специфіку та підприємливість. Ідеологічні міркування заважали дослідникам об'єктивно висвітлювати саме підприємницькі можливості селянських господарств, хоча вони розглядали його товарність, про що свідчать загалом праці О. Подвінського, В. Доброгаєва, В. Мишкіса, А. Альтермана, З. Соловейчика, К. Філіповського¹³. Вони мали прикладний характер, репрезентативну джерельну базу, а визначення «приватний капітал» лише констатувало факт його наявності, у тому числі і в сільському господарстві.

Приватнопідприємницький тип селянських господарств досліджували представники організаційно-виробничої школи О. Чайнов, О. Челінцев, Г. Студенський, М. Макаров, Б. Бруцкус, Л. Мінін, М. Кондратьєв. Так, А. Студенський, вивчаючи походження земельної ренти, валового доходу в сільському господарстві, вказав на концептуальні засади цього наукового напрямку, засновники якого займалися вивченням організаційних форм селянських господарств, обґрунтуванням їх еволюційного шляху функціонування¹⁴. Сімейноспоживчий фактор і трудово-споживчий баланс, на його думку, становили ключові принципи та концептуальні підвалини

організаційно-виробничої школи вчених-аграрників, які з'ясовували проблеми організаційно-технічної та соціально-психологічної природи приватного селянського господарства¹⁵. Суть теорії, якщо наблизити її до реального життя, полягала в тлумаченні селянського господарства як сімейно-трудової і споживчої організації. Трудове господарство не користувалося найманою робочою силою, а його виробнича структура була віддзеркаленням трудово-споживчого балансу селянського двору. Яскравими представниками організаційно-виробничої школи були також О. Челінцев і М. Макаров¹⁶, які активно обстоювали та захищали теорію трудовоспоживчого балансу селянського фермерського господарства. Вчені зосереджувалися на з'ясуванні внутрішніх закономірностей їх організації виробництва, структури споживання, побудови виробничої діяльності, тобто повсякденного життя селянського двору. Їхня концепція еволюції селянського господарства вирізнялася від інших глибиною науково-теоретичного аналізу та прагматизмом висновків.

Авторитетним лідером та засновником організаційно-виробничого напрямку аграрних досліджень 1920-х років був О. Чаянов. Його науковий метод визнавав і Л. Крицман, який був непримиренним опонентом, хоч і написав передмову до збірника праць¹⁷. Він підкреслював, що в книзі немає «марксистського, тобто пролетарського» підходу до економіки сільського господарства, бо вона «знайомить читача з поглядами однієї з немарксистських шкіл»¹⁸. Праці О. Чаянова, які виходили друком в 1920-х роках, стосувалися, крім кооперації, виключно проблеми еволюції селянського господарства, автор яких обстоював організаційно-господарські підвалини селянського «індивідуального підприємництва»¹⁹, тобто фермерства. Досліджуючи соціальну природу селянської кооперації, О. Чаянов називав шість основних типів селянських господарств. Вони, за його системою класифікації, належали до двох економічних типів: «капіталістичного товарного» і «сімейно-товарного»²⁰. Перше максимально використовувало найману робочу силу для одержання «підприємницького доходу», а друге діяло за рахунок праці членів родини. Обидва типи були приватними, але «сімейно-товарне», за оцінкою вченого, не мало «чистого доходу», а лише валовий, тому що працювали всі члени господарства, без найманої робочої сили²¹. Погром тоталітарного режиму організаційно-виробничої школи

наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років надовго заморозило вивчення приватно-підприємницького типу селянського господарства.

Тільки в 1990-х роках ХХ ст. - початку ХХІ ст. з'явилися ґрунтовні монографічні дослідження соціально-економічних проблем розвитку селянських господарств, почали застосовуватися модерні методики історичних досліджень, відбувалися перетворення у царині методології історії, що загалом позначилося на проблемно-теоретичних пріоритетах науково-історичних досліджень.

Модерна українська історіографія соціально-економічного розвитку села в УСРР 1920-х років зосереджується на організаційних формах приватного підприємництва, про що свідчить монографія О. Сушка, у якій розглядається функціонування селянського фермерського господарства, а також кустарно-ремісничих промислів на селі, приватної торгівлі²². Приватнопідприємницька діяльність на фінансовому ринку періоду НЕПу висвітлена Ю. Волосником²³, тобто історичні дослідження фактично стосуються комерційно-виробничого життя великих груп населення. Історики згадують селян-непманів в контексті підприємництва, але не розкривають повною мірою їх організаційно-господарських форм. Ґрунтовним історико-економічним дослідженням селянського господарства є монографія В. Калініченка²⁴, котрий розглядає його в контексті сімейно-трудої організації сільськогосподарського виробництва. Він спирається на теоретичну спадщину представників організаційно-виробничої школи - О. Чайнова та інших. Висвітлюючи соціально-економічні ознаки функціонування індивідуального селянського господарства, вчений визнає історичний факт існування у 1920-х роках фермерського сектора, організаційною формою якого було заможне селянське господарство²⁵. Він вивчає його соціальні підвалини, участь в кооперації, регулятивний вплив держави, трудовий баланс, виробництво продукції, органи селянського самоврядування - громади, тобто приходять на сільську інфраструктуру. Історики С. Корновенко, В. Лазаренко²⁶ зосереджуються також на соціально-організаційних основах селянських господарств, але обмежуються критерієм «заможності», тобто термінологією 1920-х років.

Підсумовуючи короткий історіографічний огляд наукової літератури з історії соціально-економічних відносин в аграрному секторі України 1920-х років, слід визнати зростання кількості праць та пошук нових методологічних підходів, які вирізняються від

попередніх надбань критичним аналізом. Малодослідженим залишається теоретико-методологічна база вивчення системи приватного підприємництва в українському селі періоду НЕПу, хоча з'явилися перші роботи, проте ще немає сталої парадигми та історіографічної традиції. Не викликає сумніву тлумачення селянських господарств як фермерських, яке обґрунтували у 1920-х роках В. Качинський і А. Хрящева, а також теоретико-методологічні можливості наукової спадщини так званої організаційно-виробничої школи, яку представляли – О. Чаянов та інші, їхні праці заслуговують ретельного розгляду, позаяк вони мають не лише прикладне, а також науково-теоретичне значення.

Формаційно-класовий підхід, характерний для історико-економічної літератури 1920-х років, не витримує критики, але фактичний матеріал та статистичні методиками, якими керувалися дослідники, мають наукову вартість. Фактично вони визнали історичний факт функціонування приватного селянського підприємництва за галузевим принципом, а також виявили його основні організаційно-господарські форми: селянське фермерське господарство з відповідною спеціалізацією, комерційно-торгівельна діяльність сільського населення, кустарно-ремісничка, кооперативна. Історики не звертали увагу на те, що участь селян в кооперації засвідчувала формування нового типу приватно-кооперативного підприємництва, так як селяни були засновниками товариств, особливо системи виробничо-збутової кооперації, яка стосувалася тваринництва, виробництва технічних культур. Цей аспект недостатньо висвітлений в історіографії.

Примітки

¹ Гайстер А. Соотношение классов и групп в деревне // На аграрном фронте. – 1927. - № 10. - С. 18-36.

² Хрящева А. Группы и классы в крестьянстве. - М. 1926. -С. 18.

³ Сарабянов Вл. От нэпа к коммунизму (Наши общественно-экономические уклады). - М., 1926. -С. 8-9.

⁴ Раевич Г. К вопросу о приемах изучения социально-экономических типов современной деревни // Вестник статистики. – 1927. – № 1. – С. 72-103.

⁵ Вольфсон М. Экономические формы СССР, 5 -е изд. - М., Л., 1926. - С. 12-19.

⁶ Ларин Ю. Советская деревня. - М., 1924. - С. 396.

⁷ Там само. - С. 56-57.

⁸ Там само. - С. 58,

⁹ Крицман Л. О статистическом изучении классовой структуры советской деревни // На аграрном фронте. - 1927. - № 10. - С. 3-17; Його ж. Десять лет на аграрном фронте пролетарской революции Там само. - № 11-12. - С. 3-8; Гайстер А. Соотношение классов и групп в деревне // Там само. - 1927. - № 10. - С. 18-36; Азизян А. Характеристика сдающих и арендующих землю хозяйств (К изучению арендных отношений в советской деревне) // Там само. - № 10. - С. 37-52.

¹⁰ Качинский В. Очерки аграрной революции в Украине. - Х.: ДВУ, 1923. - 112 с.

¹¹ Качинский В. Очередные задачи сельского хозяйства // Народное хозяйство Украины: Очерки и статьи по хозяйственному строительству Украины. Сборник второй. - Харьков: Всеукр. Гос. Изд-з, 1921. - С. 15-23; Його ж. Сельское хозяйство в пролетарской революции // Хозяйство Украины. 1921. - 6 ноября; Социализация сельского хозяйства на Украине. - К.: Борьба, 1919. - 29 с.

¹² Крицман Л. Пролетарская революция и деревня. - М.; Л.: ГИЗ, 1929. - 576 с.; Крицман Л. О внутренних противоречиях крестьянского двора // На аграрном фронте. - 1929. - №3. - С. 7-26; Левенштам М. До питання про диференціацію селянських господарств на Україні // Большевик країни. - 1928. - №8. - С. 37-53; Терлецкий Е. Дифференциация украинского крестьянства и колхозы // На аграрном фронте. - 1925. - №2. - С. 55-70; Подвінський О. Капітали в сільському господарстві України й перспективи їхнього розвитку. - Х., 1929. - 124 с.; Азизян А., Великевич И. Арендные отношения в советской деревне. - М.;Л.: Госиздат, 1928. - 204 с.

¹³ Подвинский А. Продукция и товарность сельского хозяйства Украины в 1913 году // Хозяйство Украины. - 1926. - №11-12. - С. 173-188; Доброгаев В. Обложение и доходность сельского хозяйства // Там само. - 1928. - № 10. - С. 144-150; Мышкис В. С. Баланс народного хозяйства Украины // Там само. - 1928. - С. 50-80; №5. - С. 47-65; Альтерман А. Я. Проблема товарности зернового хозяйства с социально-экономической точки зрения // Там само. - 1928. - №6. - С. 101-10; Соловейчик В. М. Основные вопросы 5-летнего плана реконструкции сельского хозяйства УССР // Там само. - 1928. - № 10. - С. 24-43; Філіповський К. Розвідки з організації селянського господарства на Україні (переклад з російської Є. Плужника). - Х.:ДВУ, 1926. -314с.

¹⁴ Студенский Г. А. Рента в крестьянском хозяйстве и принципы обложения. - М.: Центросоюз, 1925.-113с.

¹⁵ Студенский Г. А. Очерки по теории крестьянского хозяйства // Труды научно-исследовательского института сельскохозяйственной экономики. Вып. VIII. - М., 1923. - С. 9-34.

¹⁶ Челинцев А. Н. Теоретические основания организации крестьянского хозяйства. - Харьков: Агрономия, 1919. - 178 с.; Динамика крестьянского хозяйства (по материалам динамических переписей ЦСУ за 1920-1926 гг.). - М.: Книгосоюз, 1928. - 116 с.; К методологии сельскохозяйственного

микрорайонирования. - М.: Новая деревня, 1928. - 40 с.; Русское сельское хозяйство перед революцией, 2-е перераб. и доп. изд. - М.: Новый агроном, 1928. - 239 с.; Макаров П. Организация сельского хозяйства. - М.: Экономическая жизнь, 1926. - 556 с., XX; Рыночное молочное хозяйство и кооперация. - М.: Книгосоюз, 1926. - 223 с.

¹⁷ Чайанов А. В. Очерки по экономике трудового сельского хозяйства (с предисловием Л. Крицмана). М.: 1924. - 152 с.

¹⁸ Там само. - С. 3.

¹⁹ Чайанов А. В., Студенский Г. История бюджетных исследований. Изд. 2-е и доп. - М.: ЦСУ, 1922. IX, 133 с.; Как организовать крестьянское хозяйство в нечерноземной полосе. - М; Л.: Госиздат, 1925. - 46 с., с табл.; Оптимальные размеры сельскохозяйственных предприятий. Из работ научно-исследоват. ин-та сель.-хоз. экономики при Сельхоз. академии им. К. Тимирязева, 2-е изд. - М.: Новая Москва, 1924, - 87 с.; Организация крестьянского хозяйства. Из работ науч.-исследоват. ин-та сель.-хоз. экономики в Москве. - М.: Кооперативное издательство, 1925. - 215 с.

²⁰ Чайанов А. В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации, изд. 2-е заново перераб. и доп. - М.: Книгосоюз, 1927. - С. 29. Там само. - С. 34.

²¹ Там само. - С. 34.

²² Сушко О. О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду НЕПу (1921-1928): Історико-теоретичний аспект. - К., 2003. - 251 с.

²³ Волосник Ю. П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності в роки НЕПу.-X., 2002.-380с.

²⁴ Калініченко В. В. Селянське господарство України в період НЕПу. Історико-економічне дослідження. - Х.: Основа, 1997. - 400 с.

²⁵ Там само.

²⁶ Корновенко С. В., Лазуренко В. М. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу. - Черкаси: «Ваш Дім», 2004. - 188с.

Резюме

Олянич В. В. Приватно-підприємницький тип селянського господарства в УСРР 1920-х років: теоретико-методологічні та історіографічні особливості висвітлення проблеми.

Социально-экономические отношения в Украине периода НЭПа были и остаются приоритетным направлением научно-исторических исследований, начиная с 1920-х годов, поскольку крестьянское хозяйство, которое называли тогда мелкоформальным, было основным производителем сельскохозяйственной продукции и сырья, то есть создавало материальную базу для функционирования общества, а с другой стороны представляло уникальный

социум. Историко-экономическая наука имеет большой ряд трудов, особенно в 1920-х годах, посвященных разным отраслям организационно-производственной деятельности крестьянского двора, который был субъектом социально-правовых отношений, а также объектом влияния государственных органов власти.

Олянич Л. В.

НІМЕЦЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ 1920-30-х рр.: ОГЛЯД ПРАЦЬ “МАРБУРЗЬКОЇ ШКОЛИ”

Актуальність обраного нами історичного дослідження зумовлена необхідністю узагальнення історіографічних джерел з історії подолання дитячої безпритульності в Україні, позаяк існує наукова література, авторами якої є вітчизняні та зарубіжні дослідники, але обмаль аналітичних історіографічних праць, присвячених аналізу досягнень чи прогалин західних учених. **Об’єктом** даного дослідження є особливості історіографічного процесу, а **предметом** – історія виникнення „марбурзької школи”, роль та місце її представників у висвітленні соціальних проблем дитячої безпритульності в УСРР 20-30-х рр., теоретико-методологічні основи та проблемно-тематичні пріоритети німецьких дослідників.

Термін „марбурзька школа” стосується історико-педагогічних досліджень німецьких учених, які не мали базової історичної освіти, але заснували науковий напрямок вивчення історії становлення та функціонування в Україні 20-30-х рр. системи соціально-профілактичних установ для безпритульних дітей та неповнолітніх правопорушників – трудових колоній, дитячих будинків, реформаторій, а також висвітлення організаційно-педагогічного досвіду роботи українських педагогів -Г. Г. Ващенко, А. С. Макаренка. Авторка свідомо того, що поняття “наукова школа” є значно ширшим і глибшим, ніж визначення “марбурзька школа”. Перше означає наявність лідера, базової концепції висвітлення подій та явищ, характерних теоретико-методологічних прийомів, напрямків досліджень, послідовників тощо. Використовуючи формулювання “марбурзька школа”, автор прагнула привернути увагу до самобутнього і малодослідженого наукового напрямку історико-педагогічних студій в Німеччині, витоки яких сягають середини 50-х рр. Саме тоді було